

PAPER DETAILS

TITLE: Kazak Folklorunda Hz. Nuh ve Kazikurt Dagi Hakkinda Efsaneler

AUTHORS: Selma ADAY

PAGES: 1-20

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3117208>

KAZAK FOLKLORUNDA HZ. NUH VE KAZIKURT DAĞI HAKKINDA EFSANELER

Legends about Prophet Noah and Kazıkurt Mountain in Kazakh Folklore

Selma ADAY*

ÖZ

Türk Dünyasında ve dünyanın belli bölgelerinde anlatılan gezgin efsane kavramı olarak adlandırabileceğimiz Nuh Tufanı ile ilgili efsaneler insanlığın ortak değerlerini anlatmaktadır. Kazak efsane geleneğinde gezgin efsanelerden toponomik efsaneler ilk sırada yer alırlar. Yer adlarının ortaya çıkışında tarihi ve efsanevi kişiliklerin başından geçtiğine inanılan olaylar etkin rol oynamıştır. Nuh tufanı, insanlık tarihi için yeniden canlanmanın, dirilişin adıdır. Bu yüzden her kültürde olduğu gibi Kazak folklorunda da bu olayla ilgili efsaneler anlatılmaktadır. Efsaneler, yer adlarının ortaya çıkışını gerçek ya da gerçek olduğuna inanılan olaylar neticesinde açıklamaktadır. Efsaneler teşekkül ettikleri yerlere anlam kazandırır. Bu nedenle Kazaklarda Kazıkurt ile ilgili efsanelerde dağın ortaya çıkışı, dağda aynı isimde bir evliyanın olduğu tasavvuru Kazak folklorunun inanç yapılarını ve kültürel kodlarını göstermektedir. Kazıkurt tarihi kayıtlarda ve menkıbevi anlatımlarda Türk kültür hayatında anlam taşıyan bir mekândır. Araştırmanın sonucunda, Kazıkurt Dağı ile ilgili efsanelerin sadece Kazak folklorunda değil, Türk Dünyasında ortak ve önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Bu çalışmada, Güney Kazakistan bölgesinde anlatılan ve anız/apsana terimi içinde ele alınan Nuh Peygamber ve Kazıkurt Dağı ile ilgili anlatılan efsanelerin Kazak folklorundaki yeri ve bu efsanelerin kültürel boyutları karşılaştırma ve analizlerle incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Güney Kazakistan, efsane, Kazıkurt Dağı, Nuh'un Gemisi, motif

ABSTRACT

Legends about Noah's flood which is named as definition of traveler legend that are told in Turkish world tells the common values of humanity. Toponymic legend comes first among traveler legends in Kazakh legend tradition. Events that are believed to be experienced by legendary and historical personalities play an active role in the emergence of toponymy. Noah's flood is the name of revival and rebirth for human history. So; legends about Noah's flood is told in Kazakh folklore like every culture. Emergence of toponymy express the reason of naming events as a result of real events that are believed to be real. Because of the reason of giving new meanings to place where legends consist of, emergence of this mountain, the thought of existence of Saint with the same name show the cultural life and belief structure in legends about Kazıkurt in Kazakhs. Kazıkurt is a place which has meanings in historic records and legendary narrations in Turk cultural life. As a result of this research, we can say that legends about Kazıkurt mountain has a common and important thing not just in Kazakh folklore but in Turkish world. In this work, the place of legend, which is told about Prophet Noah and Kazıkurt Mountain, discussed in the term "aniz/apsana" and

* Öğr. Gör. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, TÖMER, Kütahya-Türkiye. E-posta: selmaatay@windowslive.com. ORCID: 0000-0003-3212-5468.

narrated in South Kazakhstan, in Kazakh folklore and cultural aspect of these legends were tried to be examined with comparisons and analyses.

Keywords: South Kazakhstan, legend, Kazıkurt Mountain, Noah's Ark, motif

Giriş

Efsaneler, insanların geçmişleriyle ilgili tasavvurlarını yansıtan, halkın hayatındaki önemli olayları anlatan, üretildiği toplumun kültürel tasavvurunu yansıtan, gerçek olduğuna inanılan anonim halk edebiyatı ürünleridir. Efsanenin yerli ve yabancı birçok bilim adamı tarafından tanımı yapılmıştır. Grimm Kardeşlerin tanımı en çok kabul gören tanımlardan biridir. Bu tanıma göre efsane, “Gerçek veya hayali muayyen şahıs, hadise ve yer hakkında anlatılan bir hikâyedir” (Sakaoğlu, 2009: 12). Halkbilimcilerin ortak görüşüne göre efsane, sanatsal olarak formüle edilmiş, üçüncü bir şahsa anlatılan ve geçmişte ya da tarihsel geçmişte kurulmuş geleneksel bir hikâye ya da anlatıdır (Degh, 2014: 206). Efsaneler temelde bir oluşumu, ortaya çıkışı açıklarlar. Efsaneler, mitlerde olduğu gibi, Tanrıların, evrenin, insanların, bitki, hayvan ve diğer varlıkların ortaya çıkışlarını da izah edebilirler. Bunların yanı sıra ilk işlenen günahı, ölümün kökenini, tufanı, tanrıların insanları nasıl cezalandırdıklarını, avcılığın ve hayvancılığın başlangıcını, bitkilerin nasıl oluştuklarını, ateşin bulunuşunu, yeryüzünün ilk çiftini ve ailesini, gelenek ve göreneklerin, törelerin, teknik bilgilerin kaynağını konu edinirler. Efsanelerin birçoğu açıklayıcı niteliktedir ve ahlaki düzeni savunur. Dünyadaki ve hayattaki birçok varlığın neden ve nasıl ortaya çıktığına cevap vermeye çalışır (Örnek, 1988: 190). Mitler arasında en yaygın olan köken ve yaratılış mitleri, tabiat veya kozmogonik cisimleri ve hâdiseleri hayali bir şekilde nakleden anlatmalardır. Köken mitleri yapı açısından kozmogonik mitlere benzerdir ve köken mitleri kozmogoni mitlerini sürdür ve tamamlar (Eliade, 2001: 37). Efsaneler mitlerin aksine gerçek tarihî hâdiselerin ve şahsiyetlerin etrafında teşekkül ederler.

Yerli ve yabancı bilim insanlarının farklı efsane sınıflandırmaları vardır. Degh efsaneleri yerel ve gezgin efsaneler olarak ikiye ayırır (2014: 205). Ospanaliyeva da çalışmasında Kazak efsanelerini yerel(mahalli) oluşu ve gezgin oluşu olmak üzere iki başlıkta ele almıştır (2011: 108). Alptekin “migratory legends” (gezgin efsane) olarak değerlendirdiği efsane çeşitlerinde “birinin yerine diğerinin geçmesi” ve “adapte olma” kurallarının etkili olduğunu belirtir (2010: 54). Gezin efsaneler arasında da toponomik efsaneler ilk sıradadır. Nuh tufanı ve Kazıkurt Dağı ile ilgili efsaneler gezgin efsaneler grubuna girmektedir.

Geniş bozkırda, daha gelenekçi bir yaşamın sürdüğü Kazak Türklerinde efsane türü oldukça zengindir. Kazak efsaneleri üzerine araştırmalar XIX. yüzyılda başlar. İlk araştırmacılar Rus Çarlığı tarafından Türkistan’a gönderilen asker, bilim adamı ve misyonerlerdir (Ergun, 1997a: 94-106). Kazak Türklerinin efsaneleri üzerine akademik anlamda yapılan en önemli çalışmalardan biri, Bibigül

Osmanaliyeva tarafından 2011 yılında hazırlanmış olan *Kazakistan'ın Jambıl Bölgesi Efsaneleri* adlı doktora çalışmasıdır. Ayrıca Metin Ergun tarafından hazırlanmış olan *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi* adlı eserde de Kazak efsaneleri üzerine yapılan çalışmalardan bahsedilmiş ve değişme motifinin olduğu efsane metinlerine yer verilmiştir (1997b: 613-648).

Kazak Türkçesi'ndeki "anız" (efsane)¹ kelimesinin anlamı çok geniştir. "Kazak folklorunda masal dışında nesir şeklinde yazılmış eserlerin tamamını efsane kavramı içerisinde değerlendirme geleneği hâkimdir. Bunun nedeni halk arasında efsane ve masal türlerinin çok yaygın olması ve sadece kara söz yani nesir şeklinde anlatılan bu iki türün bulunmasıdır. Bununla birlikte Kazakların masal sınıfına girmeyen diğer sözlü nesir türlerine geçmiş asırlarda folklorcular ve araştırmacılar tarafından farklı isimler de verilmiştir. Bu konuda ilk önce Şokan Velihanov'un adını anmak gerekir" (Yıldırım, 2012: 2102). O, tarihle ilgili anlatmaları "tarihi anızdar/ tarihî efsaneler" diye adlandırarak ilk defa efsanenin tarihî şahsiyetler ve olaylarla ilgili olduğunu söyleyip efsaneyi, masaldan da destandan da ayrı tutmuştur. Velihanov'un düşüncelerini devam ettiren Potanin de Kazak boylarının ortaya çıkmasıyla ilgili anlatmalar ve tarihî kahramanlar ile ilgili anlatmaları "anızdar (predaniya)" diye adlandırmıştır (Kaskabasov, 2002: 124-125). Kazak Sovyet dönemindeki folklorcular içerisinde anızı ayrı bir tür olarak ele alıp inceleyerek onun tür ve özelliklerini ortaya koyan kişi Muhtar Avezov'dur. Avezov, anızın özelliklerini şöyle tarif etmiştir: "Hikâye edilen kişinin ömründeki gerçek işleriyle karakterinin tasvir edilmesinden doğmuştur. Anlatının tarihî bir kişiyi alıp ona hiç benzemeyen bir kahraman şeklinde bugüne getirmesi olmaz. Her bir efsanenin temelinde tarihte yaşamış bir kişinin gerçek görünüşünün çok yönlü özellikleri anlatılır" (Avezov ve Sobolev, 1939: 288; Kaskabasov, 2002: 125). Seyit Kaskabasov, "apsana" terimini şu şekilde tanımlamaktadır: Kazak folklorunun masal olmayan hayal ve olağanüstü elementlerini bolca kullanan ve gerçek olayı, kahramanı, yeri kapsayan, Müslüman dini ile alakası olmayan anlatı türüdür (1993: 102). Yine Malik Ğabdullin'de "anız-angime" başlığı adı altında, efsanelerin ilk örneklerinin halk için hizmet eden ve tarihte yaşamış insanların yaptıklarının ve ömürlerinin hikâye edilmesinden doğduğunu belirtmiştir. Bu milli kahramanlar, halkın varlığını, namusunu koruma yönünde mücadele vermiş ve onların bu mücadelesi halk tarafından ağızdan ağıza yayılarak efsanelerle ölümsüzleşmişlerdir (1996: 152). Kazak aydınlarının anız (efsane) tanımlarındaki ortaklık anızın tarihte olmuş ve yaşanmış olaylardan ortaya çıktığı vurgusudur. Efsane türü yerine farklı kavramlar kullanılmakta bu da kavram karmaşasının olduğunu göstermektedir. Tanımlarda ağırlık olarak türün konu-içerik özellikleri üzerinde durulmuştur.

Kazak efsaneleri üzerine çalışmalarda bulunan Konıratbayev, "mitik ve tarihi diye iki guruba ayırdığı efsanelerin tarihi olayları, olağanüstü at ve kuşları, tarihi

¹ Kazak folklorunda efsane tanımları için bk. (Osmanaliyeva, 2011: 78-88).

kahramanları, yer-su, ay, güneş ve yıldızları konu edindiğini belirtir. Ayrıca masal (ertegi), efsane (anız), destanların (epos) birbirleriyle benzerlik gösterdiğini ve masalın efsane, efsanenin destan şeklinde söylendiğini de dile getirmiştir (Konıratbayev, 1991: 73).

Kazak aydınları efsaneleri, “anız” ve “apsana” başlıkları altında incelemeyi gerekli görmüşlerdir. Genel bir tanımlamayla “apsana” mit kökenli, “anız” ise efsanenin zaman içinde aldığı biçim olarak tanımlanmıştır (Ospanaliyeva, 2011: 388).

Kazak efsaneleri üzerine önemli çalışmalar yapmış olan Seyit Kaskabasov ise Kazak efsanelerini tarihî ve toponomik (yer-su adlarıyla ilgili) olmak üzere iki kısma ayırmış, küy/müzik efsanelerini (anızlarını) ise bunlardan ayrı olarak değerlendirmiştir (2002: 131).

Güney Kazakistan efsanelerinin yer aldığı çalışmada sahadan derlenen metinler, anız terimi altında: 1. Anımlı (Oylı), 2. Hanlar hakkında, 3. Ayazbi, 4. Asan-kaygı, 5. Jiyrenşe Şeşen, 6. Oysıl, 7. Töle Bi, 8. Nasrettin Hoca (Koja Nasır), 9. Şarkı ve müzik aletleri (An- Küy men Saz) 10. Yer su adları, 11. Değişik konular hakkında anızlar şeklinde verilirken “apsana/ hikayat” terimi altına ise; 1. Hz. Adem ve Havva hakkında, 2. Nuh ile Kazıkurt hakkında, 3. Davut ve Süleyman Peygamber hakkında, 4. Yöneticiler hakkında, 5. Hz. Ali hakkında, 6. Türlü konulardaki efsaneler şeklinde verilmiştir (Mirzahmetulı, 2012: 13-322).

Kazaklarda yer-su, dağ, ırmak-göl ve mekân tutma ile ilgili efsanelerin sayısı oldukça fazladır. Bütün ömrünü tabiatın içerisinde geçiren halk, kendisini kuşatan âlemi bilmek isteyip bu âlemle ilgili olarak çok sayıda mit, efsane ve anlatılar oluşturmuşlardır. Bir yerde olan vakıa hiçbir olağanüstü ve sihirli kavramla ilişkilendirilmeden anlatılıyorsa böyle anlatılar “toponomik efsane” başlığı altında değerlendirilmiştir. Toponimi ve toponomastik, yer adları bilimi demektir. Böyle anlatıların temel özelliği mekânın adının nasıl ortaya çıktığını anlatmak değil o mekânda olan vakayı haber vermektir. Toponomik efsaneler, tarihî efsanelere göre daha sanatlı bir anlatıma sahiptir. Burada sanatlı ve hayalî anlatmanın tarihten haber verme fonksiyonu değiştirilerek ibret verme özelliği ön plana çıkarılmaktadır (Kaskabasov, 2002: 150-151).

Dünyanın yaradılışı, onlarla ilgili çeşitli olayların ortaya çıkışı hakkında anlatılan mitler, efsane türünün gelişmesine sebep olmuştur (Şanbayev, 1998: 229). Mitik efsane olarak değerlendirilen bu efsaneler çeşitli mitlerde ortaktır. Örneğin, Nuh tufanı hakkında anlatılan efsaneler sadece Uzak Doğuda değil, Çin, Orta Asya folklorunda da yer almaktadır.

Günümüzde dağlar, nehirler, yer ve su isimleriyle ilgili toponomik efsanelere sıkça rastlanılır. Gezgin efsaneler arasında da toponomik efsaneler ilk sıradadır. Bu metinlerden hareketle coğrafi yerlere verilen isimlerden hareketle o bölgenin tarihi hakkında bilgilere ulaşılabilir. Dede Korkut anlatılarından aşına olduğumuz

Kazıkurt Dağı hakkında anlatılan efsaneler sayesinde o dönemde yaşayan halkların medenî, toplumsal ve tarihî mantalitesi ortaya çıkartılabilir.

Toponomik efsaneler de anız gibi belli bir yer, belli bir bölgeye bağılı olarak ortaya çıkmaktadır. Toponomik anız ve apsanaların asıl amacı belli bir yer, köy, şehir, dağ, taş vb. ortaya çıkışını, onların adlandırma sebebini açıklamaktır. Yer adları o bölgenin fiziki ve coğrafik özelliklerine göre verilmektedir. Yani, ırmağın veya gölün rengi, büyüklüğü vb. özellikleri adlandırmada ana sebeplerden biri olmaktadır (Ospanaliyeva, 2011: 85).

Toponomik anız ve apsanalar belli bir bölgede tabiat değışikliklerini de anlatmayı amaçlamaktadır. Bir bölgede esen sürekli rüzgâr, sık yağan yağmur halkın fantezisini etkileyip düşündürmektedir. Toponomik anız ve apsanalar belli bir tarihi devri canlandırır ve belli bir bölgede geçmiş olayları o bölgede tanınmış insanların hayatını da anlatır. Toponomik apsanaların trajik bir olayla bitmesi sık rastlanan durumlardandır. Onların birçoğu evliya ve kutsal pınarlar hakkındadır. Toponomik anız ve apsanaların tarihi çeşitli şekilde anlatılmaktadır: Belli bir yerin belli bir ad alması ilk o yeri sahiplenen insanlarla ilgilidir. Tarihi olaylarla, belli kişilerin yaşadığı çeşitli olaylarla ilişkilendirilir (Kelgenbayeva, 2000: 85-95).

Halk edebiyatının en eski kaynakları arasında kabul edilen Çin kaynaklarında Kazıkurt Dağı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Kazıkurt Dağı Kazakların tarihinde büyük bir öneme sahiptir. Bu durumu ünlü şair Mağcan Cumabayulı şöyle dile getirir: “Kazığurt kasiyetti tav bolmasa, Tupanda Nuk kemesi toktar kalay?” demektedir. Efsanelere göre Kazıkurt Dağı kutsal bir yer olduğu için Kazak Hanları ile Kazak aydınları kendi merkezlerini (ordularını) buraya kurmuş ve Kazakların İslam diniyle tanışmaları ilk defa burada gerçekleşmiştir. Kazıkurt Dağı sadece Kazakların tarihinde değil, insanlık tarihinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Yazıda Kazıkurt Dağı ile ilgili tasvirlerle, bölge halkının yaşam tarzına da yer verilmiştir.

1. Kazıkurt Dağı

Kazıkurt Dağı, Kazakistan'ın güneyinde Çimkent'e 35 km uzaklıkta Kazıgurt avdanında (ilçe) bulunan bir dağdır. Kazıkurt ilçesi ise Çimkent şehrinin güneyinde şehre 65 km. mesafededir. Kuzey tarafında Sayram ve Töle Biy, doğuda Özbekistan, güneyinde Sariağaç, batısında Otrar ve Arıs yer almaktadır. Kazıkurt ilçesi 1928 tarihinde ilçe olmuş ve ilçe 13 köyden oluşur. İlçede 61 yerleşim merkezi vardır. Nüfusu 104700'dür. İlçede 12 farklı ulusun temsilcileri yaşar. Bunların oranları şu şekildedir: Kazaklar %92,8, Özbekler %6,3, diğer uluslar %1 civarındadır (URL-1). Dağlık bölgelerde kışın oldukça sert, batı bölgelerinde ise yumuşak bir iklim görülür. Uzunluğu 72 kilometre olan Ögem nehri ilçenin en büyük nehridir. Bölgede sulak tarım arazileri ve hayvanların otlayabileceği geniş düzlükler vardır (Baygutov ve Fayzullayev, 1996: 48-49).

Kazıkurt Dağı, yüksekliği 1768 metre kuzeydoğudan güneybatıya doğru 20 km. boyunca uzanmaktadır. Dağın kuzey tarafında Badem nehri akar, güneyden

ise Keles nehrinin bir başı başılar. Dağ yamaçlarında, arşa (bir tür  am ağıacı), alı  ağıacı ve elma ağıaçları vardır. Kazıkurt Dağı hakkında jeolojik araştırmaları Rus bilim adamı Muşketov yapmıştır. Kazıkurt Dağı'nın batı yönünde ayrı ayrı duran dağlar ise, Mansar, Ordabası, Baganalı ve Alimdağ'larıdır (Baygutov ve Fayzullayev, 1996: 50).

Kazıkurt Dağı'nı Kazak halkının tamamı kutsal sayar. Halk arasında bu dağa "Kazıkurt Evliya" da denilmektedir. Dünyayı sel bastığında Nuh Peygamber'in Gemisi'nin bu dağda kaldığına, selden sonra yeni hayatın burada başladığına inanılır.

Kazıkurt adı tarihte ilk kez IX. asırda geçmektedir. Ebul Gazi Bahadır Han'ın eserinde ve Dede Korkut destanlarında Kazılık Dağı'ndan söz edilmektedir. Tarih i Agacanov bunu "Kazıkurt" (Kazık-Kurt) şeklinde okumuştur. Kazıkurt Güney Kazakistan'da önemli bir mekandır. Bu dağda kutsal sayılan yerler de çoktur. Bunlar: Kazıkurt Ata, Akbura Ata, K zdi Ata, şilde Ata, Angir Ata, Meyram Ata, Kaynar Ata, Kızıl Ata vb. (Baygutov ve Fayzullayev, 1996: 51).

Kazıkurt Dağı'nın eteğindeki Akbura Evliya'nın mezarına ziyaretçilerin dinlenmelerini sağlamak amacıyla özel yerler yapılmıştır. Bölgede yer alan Kayıp eren, Kırk şilten gibi diğer tarihî-kutsal yerlere de önem verilmeye başlanmıştır. Dağın zirvesine "Burada Nuh Peygamber'in Gemisi kalmış" diye anıt yerleştirilmiştir.

"Kazıkurt" sözünün ortaya çıkışı ve anlamı hakkında tam bir belge olmasa da, birkaç bilim adamının ilm  düşünceleri vardır. Erkebay Koyşıbayev "Kazıgurt" eski Türk boy adlarına ilişkin çift etimolojiden oluşan isimdir. "Kaz" ve "kurt" Türkleri, VII-VIII. asırda yaşamış boylardır" diye açıklarken, Savirbek Bakbergenov ise, "Kazı" –adil hakem, "kaskır" ise kurt kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır demektedir. A. Abdrahmanov: "Arap coğrafiyacaları "Kukrd" diye yazdıkları bu sözcüğün Garkerd, Gazkerd, Gazgurd, Guzker, Gerkud ve Kururd şeklinde okunabileceğini göz önünde bulundurarak, şimdiki Kazıkurt, isminin sonraki zamanlarda ses değişikliğine uğramış olabileceğini "ker" kelimesinin "oluşma", "bölünme" anlamına geldiğini belirtir (Baygutov ve Fayzullayev, 1996: 49-50).

2. Kazak Türklerinde Nuh Tufanı ve Kazıkurt Algısı

Anlatıldığı bölgenin kültürel yapısını yansıtan efsaneler ortak bir hafızanın yaratımları olduğu için benzerlikler taşımaktadır. Gezg n efsane grubuna giren Kazak Türkleri Nuh Tufanı efsanelerinde bozkır kültürünün ve eski Türk inanç sisteminin izlerinin yanında İslam  motifleri de yansıtmaktadır. Kazak folklorunda Nuh tufanı ve Kazıkurt Dağı ile ilgili tasavvurlar Hz. Nuh kıssasına dayanmaktadır.

Tufanla ilgili efsanelerden Ebu'l Gazi Bahadır Han da bahseder. Eserde ilk önce Hz. Adem'in topraktan yaratıldığından söz edilir ardından onun çocuklarının

hüküm sürdükleri devirler üzerinde tek tek durulur. Hz. Adem'in neslinden olan Nuh'un, 250 yaşına geldiğinde Allah onu peygamber seçerek halkın arasına gönderdiği anlatılır. Hz. Nuh insanları dine davet eder ancak 700 yıl süren uğraşların sonunda kâfirlerden ancak 80 kişi ona inanır. Bunun üzerine Nuh peygamber Allah'a dua ederek, kâfirleri yok etmesini ister. Gökten, Cebrail inerek tufanın olacağını, 80 Müslümanla birlikte hayvan ve bitkilerden birer örnek alarak gemiye binmesini buyurur. Recep ayının ilk günleri gemiye binen bu grup, altı ay, on gün su üstünde kalır. Gemi, Musul şehrinin yakınlarındaki Cudi Dağı'nda karaya oturur. Gemide bulunan insanların birçoğu hastalanır. Sonunda Nuh peygamberle üç oğlu ve üç gelini sağ kalır, diğerleri ölürlür. Bunun üzerine Nuh peygamber üç oğlunu üç tarafa, Ham'ı Hindistan'a, Sam'ı İran'a ve Yafes'i de Kuzey'e, gönderir. Bu üç oğlanın küçüğü olan Yafes'in Türk, Hazar, Saklap, Rus, Ming, Çin, Kimari ve Tarih adlı sekiz çocuğu olur. Yafes ölürken yerine Türk'ü hükümdar bırakır. Türk, çok beğendiği Istık Göl civarına yerleşir. İşte, bu Türk'ten Tutuk, Hakal, Barsacar ve Amlak adlı dört çocuk dünyaya gelir" (Ebu'l-Gazi Bahadır Han, 2009: 18-19).

Efsaneler gerçek veya gerçek olduğuna inanılan olayları konu alırlar. İkinci adam olarak bilinen Hz. Nuh ile ilgili tasavvurlar yeniden varoluşu temsil ettiği için edebi metinlerde bu düşünce her zaman kendine yer bulmuştur.

Kazıgurt'ın başında keme kalgan, Kazıkurt'un başında gemi kalmış,
Bolmasa ol auliye nege kalgan O evliya değilse, niye kalmış

mısralarını duymayan yoktur. Valeri Brüsov "Kazak Halkının Puşkin'i" dediği M. Cumabayev'in eski Turan bölgesi ve Türkistan hakkında yazdığı bir şiirinde, Türk Dünyasının meşhur yerlerini sayarken şöyle der:

Balkaşı baurına algan Tarbagatay Balkaşı bağrına basan Tarbagatay,
Jotalı jer kindiği – Pamir, Altay, Tepeli yer göbeği – Pamir, Altay,
Kazıgurt kasiyetti tau bolmasa, Kazıkurt kutsal dağ olmasa,
Topanda Nuh kemesi toktar kalay? Selde Nuh gemisi nasıl durur?

Ejelden jer emes ol karapayım Eskiden beri sıradan değildi orası,
Bilesiñ tarihi aşsañ Turan jayın Biliyorsun, tarihe baksan Turan yerine,
Turanga kasiyetti kumar bolgan Kutsal Turan'a heves etmiş
Ertede Key-Kısırav men Zulkarnayın. Keyküsrev'le Zülkerneyin
(Tursinkulov, 2014: 11-12).

Kazıgurt'ın başında keme kalgan, Kazıkurt'un başında gemi kalmış,
Bolmasa ol auliye nege kalgan. O evliya değilse, niye kalmış.
Topan suda bir bota yatıp kalıp, Tufanda bir deve yavrusu yatıp kalmış,
Oysıl kara degen söz sodan kalgan. Oysıl kara diyen söz ondan kalmış.

...Topan suda bir kulın yatıp kalıp, ... Tufanda bir kulun yatıp kalmış
Kambar ata degen söz sodan kalgan. Kambar Ata diyen söz ondan kalmış.

...Topa suda bir buzau yatıp kalgan, ... Tufanda bir buzağı yatıp kalmış,
Zeñgi baba degen söz sodan kalgan. Zeñgi Baba diyen söz ondan kalmış.
...Topan suda bir ılak yatıp kalıp, ... Tufanda bir oğlak yatıp kalmış,
Seksek ata degen söz sodan kalgan. Seksek Ata diyen söz ondan kalmış
(Tursinkulov, 2014: 19).

dizeleri bozkır kültüründeki dört tülük malın (at, sığır, deve, koyun) kutsallığına değinilerek bu hayvan çeşitlerinin koruyucu pirleri açıklanır.

3. Nuh Tufanı ve Kazırkurt Dağı ile İlgili Efsanelerin Kültürel Boyutu

Nuh tufanı insanlık tarihini etkileyen ve ikinci yaratılışı temsil eden bir olay olduğu için sözlü kültürde kendisine oldukça fazla yer bulmuştur. Kur'an-ı Kerim'de başta Nuh Suresi olmak üzere diğer surelerde Nuh kıssasından bahsedilmektedir. Hz. Nuh'un gece gündüz halkını imana davet etmesi (Nuh Suresi, 1-4), halkının ona kulak tıkaması (Nuh Suresi, 7), bunun üzerine Hz. Nuh'un Allah'tan inkârcılardan kimseyi sağ bırakmamasını istemesi (Nuh Suresi, 26) Nuh kavminin tufanda boğulduklarını anlatan ayetler, milletlerin hafızasında efsaneleşerek anlatıla gelmiştir.

Efsanelerde, Allah'ın emriyle Cebrail, Hz. Nuh'a gemiyi nasıl ve ne şekilde yapması gerektiğini anlatır. Gemi inşasına başlayan Hz. Nuh ile kâfirler alay ederler, hatta tahriklerini biraz daha ileriye taşıyarak onu yalancılıkla suçlar, hatta kaba kuvvete bile başvururlar.

Efsane metni içinde "yaşlı bir kadının tandırda ekmek pişirirken suların kaynamaya başlaması" Nuh tufanının başlangıcının işareti olarak yer almaktadır. Efsanenin ilerleyen bölümlerinde gökten yağmur sularının inmesi ve yerden de sıcak suyun fışkırması tufanın başladığının bir göstergesidir.

Efsane metinlerinde hazırlama ve tamamlama sayısı olarak adlandırılan kırk sayısı hem günlük yaşamda hem de edebi metinlerde yer almaktadır. Tanrı kırk gün yağmur yağdırır, yağmur suları kırk gün çekilmez, kâfirlerin tufandan kaçmak için çıktıkları dağa, dağın kırk katı kadar sular yükselir.

Kazak Türklerinin Nuh tufanı ile ilgili efsanelerinde geminin oturduğu yer Kazırkurt Dağıdır. Kitab-ı Mukaddes'te Ararat Dağı, Kur'an-ı Kerim'de ise Cudi Dağı'dır.

Kur'an-ı Kerim'de geminin hangi ağaçtan ve nasıl yapıldığı bahsedilmezken efsane metninde Cebrail, Hz. Nuh'a "şu büyük dağdaki deryanın içinde arşa (çam) ağacı var ondan gemi yap!" der. Efsane metninin bundan sonraki bölümünün ise masal unsurlarıyla süslendiği görülmektedir. Masal motifi içerisinde karşımıza çıkan dev motifi Hz. Nuh'un başarması gereken bir sınavda ona yardım eden efsanevi bir varlık olarak konumlandırılmıştır. Çünkü geminin yapılacağı arşa (çam) olağanüstü bir ağaçtır ve onu ancak bin bağ odunu getirebilecek kadar güçlü bir

dev alıp getirebilir. Görevini yerine getirmesi karşılığında da dev, Kazak kùltürünün geleneksel yemeklerinden köje ile ödüllendirilecektir.

Efsanelerde Hz. Nuh'un dört oğlu olduğu rivayet edilir. Hz. Nuh'a iman etmeyenlerden birisi de en büyük oğlu Kenan'dır. Efsanede, tufan başladığı anda "Nuh oğlu Kenan'a biz gemiye binip kurtuluruz sen de iman et" dese de Kenan ikna olmaz. Kur'an-ı Kerim Hud suresi 42 ve 43. Ayetlerde bu durum şöyle yer almaktadır: Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürürken ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna: Yavrucuğum sen de bizimle gemiye gel kafirlerle kalma" diye seslendi, O da "Ben kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım" dedi. Nuh ise bugün Allah'ın helak emrinden koruyacak hiçbir kuvvet yoktur. Ancak O'nun merhamet ettiğı kurtulur der demez, birden aralarına dalga girdi ve oğlu da boğulanlardan oldu.

Yer adlarıyla ilgili efsanelerin teşekkül ettikleri yere anlam kazandırması nedeniyle Kazaklarda Kazıkurt ile ilgili efsanelerde bu dağın ortaya çıkışı, dağda aynı isimde bir evliyanın olduğuna inanılması Kazak folklorunun inanç kùltürel yapıyı göstermektedir. Kazıkurt tarihi kayıtlarda ve menkıbevi anlatımlarda Türk kùltür hayatında anlam taşıyan bir mekândır. Bu sebeple bu kutsal mekânın adının nereden geldiğı Türk dillerinin fonetiğine uygun olarak izah edilmelidir. Kazak Türklerinin Kazıkurt dağının isim almasıyla ilgili adlandırmalar "kazı ur/ kazık vur, kutun altın kazığı", Türk fonetiğine uygun bir şekilde izah edilmiştir.

Efsane metinleri var oluşun açıklanması yanında toplumun değer yargılarının aktarılması, geleneğin korunması, nelerin yapılıp nelerin yapılmaması gerektiğini vurgulayan metinlerdir. Kazıkurt ile ilgili " Nuh Peygamber'in Mekan Edilecek Yer Seçmesi" efsanesinde kibri ve bencilliğı temsil eden büyük dağlar Nuh'un gemisinin kendilerine değil de Kazıkurt Dağına oturmasını savaş nedeni olarak yorumlamışlardır. Topluma efsane metni üzerinden kibrin yerine tevazuunun hâkim olması gerektiğı mesajı verilmek istenmiştir.

Hayvanların karakteristik özellikleri Nuh Peygamberin onlara verdiği sorumluluğı yerine getirip getirmemelerine göre şekillenmiştir. Karganın leş yemesi, güvercinin insanlarla dost olması, yılanın insanlar tarafından soğuk bir hayvan olarak görülmesi, yılanın beslenme şekli ve kırlangıcın kuyruk yapılarının diğer kuşlardan farklı olmasının nedeni efsane içerisinde yaşadıkları maceralar neticesinde ortaya çıkmıştır.

4. Metinler

4.1. Keme Kalğan Şını

Çok eski zamanda insanlar yaradılışlarının sırrını unutup Kuday'a azgınlık yapmaktaydı. İnsanların bu durumunu düzeltmek için uğraş veren Hz. Nuh onları kurtuluşa erdirmek için uğraşsa da başarılı olmadı. Günlerden bir gün Kuday'dan Hz. Nuh'a haber gelir: "Kırk gün yağmur yağacak ve yer yüzü suyla kaplanacak, sana inanmayanların, azgınların tamamı suda boğulacak sen bir gemi yap ve bütün

canlılardan birer çift gemiye al" der. Nuh peygamber büyük uğraşlar vererek büyük bir gemi yapar. Gemi inşa edilip her bir canlıdan birer çift alındıktan sonra yağmur başlar kırk gün yağın yağmur yer yüzünü kaplar ve kırk gün bu sular gitmez. Sular çekilince Nuh Peygamberin gemisi büyük bir dağın başına oturur. O dağa halk "Kazığurt" adını vermiş (Albekov vd., 2011: 128).

4.2. Nuhtun Öz Kavmin İmanga Vagızdavı

Nuh'un halkı Allah'ı unutup putlara tapmaya başlamıştır. Taptıkları putlarının adları Vad, Suvak, Yaguk ve Nasır'dı. Bu putlara tapar onlardan yardım dilerlerdi. Allah'ın ayetlerini kabul etmeyip yalanlıyorlar ve hakikati göremiyorlardı. Hz. Adem'in neslinden olan Nuh, 250 yaşına geldiğinde Allah onu peygamber seçerek halkın arasına gönderir. Nuh'a kıyamet günü gelmeden kavmini koru diye buyruk geldi. Nuh Peygamber gece gündüz halkını imana davet için çaba gösterdi " Ben Alemin yaratıcısı Allah'ın habercisi/ Peygamberim" dedi. "Tanrının elçisiyim, onun emir ve yasaklarını sizlere ulaştırmak için görevlendirildim" dedi. Sizler Allah'tan af dileyin, o sizlerin günahlarınızı bağışlar dedi. Sizlere ömür veren, odur, yedi kat gökyüzünü yerin üzerine konduran geceyi, gündüzü aydınlatan güneşi yaratan odur. Ondan başkasına kulluk yaparsanız büyük günün felaketine uğramanızdan korkarım dedi. Kavmi Nuh'u dinlemedi. Allah'ın peygamberine iman eden çok az oldu. Onun peygamberliğine iman etmediler. Hz. Nuh uzun bir müddet kavmini imana dâvet etti ise de, ilk zamanda iman edenlerden başka kimse iman etmedi.

Halkı onu, delilikle ve divanelikle suçladı, onun davetine icap etmeyip ona inanmadılar. "Sen bizim gibi bir insansın, bizden üstün olduğunu peygamber olduğunu söylüyorsun dediler. "Senin dediklerin şüursuz ve sana inanmıyoruz" dediler. Seni gerçekçi bir bozguncu olarak görüyoruz. Eğer sen söylediklerinden vazgeçmezsen seni öldürürüz dediler. Hz. Nuh'u taşla kovaladılar ve ona zulüm yaptılar. Hz. Nuh sadece Allah'a sığındı. İmana gelmeyen kafirler inatlaşıp Hz. Nuh'un söylediklerine direndiler. Allah peygamberinin iman davetine icap etmediler. Kafirlerin hiçbirisi imana gelmedi ve Hz. Nuh'un mücadelesi sonuç vermedi. Hz. Nuh sadece Allah'a sığındı ve ona yalvardı:

-Tanrım! Bunlar beni yalancılıkla suçluyorlar. Onlara karşı bana yardım et, beni ve bana inanan müminleri kurtar. Yeryüzünde kafirlerden hiç kimseyi bırakma. Zalimlere felaket ver deyip Allah'a yalvardı. Kудay, onun taleplerini kabul etti. Allah'tan:

-Mümin olmayı kabul etmese bundan başka söz yok şimdi onlar büyük azabı görecekler. Onları günahlarından dolayı tufana gark olup büyük felakete uğrayacaklar. Kıyamette de cehenneme atılacaklar. Onlara böyle bir felaket gönderdim diye bir ses geldi (Mirzahmetulı, 2012: 263-264).

4.3. Allah Jibergen Tupan Suyının Ğibratı

Tufanın yaşanacağı haberini getiren Allah'ın vahiy meleği Cebrail'di. Nuh, Cebrail'e "Biz de ölecek miyiz? dedi. Cebrail "Şu büyük dağdaki deryanın içinde arşa (çam) ağacı var ondan gemi yap! dedi. Hz. Nuh: "O çam ağacını alıp geleyim" dedi. Allah'ın meleği ona: Dağda büyük odunlar taşıyan bir dev var. O bin bağ odunu getirebilecek kadar büyük ve güçlüdür sen ona bir ekmek ve bir tabak köje (çorba) ver o da sana istediğin ağacı getirir, diyerek ona yol gösterdi. Nuh devin yanına geldi ve deve ziyafet çekme karşılığında dağdaki deryanın içindeki o çam ağacını kendisine getirmesini istedi. Dev, Nuh'un teklifini kabul etti. Dev, Hz. Nuh'u omzuna oturttu. Deryanın suyu devin baldırlarına kadar geldi, deryanın dibindeki seksen batman boyundaki çam ağacını başından tutup aldı. Nuh'u dediği yere götürdü. Allah'ın peygamberi arpadan yapılan bir bütün ekmeği ve yarım ekmeği deve verip çıktı. Dev: " Benimle alay edip gidiyor musun? dedi. Nuh: "Seninle alay ettiğim yok, bu ekmeği "Bismillahirrahmanirrahim" deyip ye, doymazsan yine vereyim" dedi. Dev: "Bismillahirrahmanirrahim" deyip bütün ekmeğin yarısını yiyince açgözlülüğünden vazgeçti. Karnı doydı. Geri kalan ekmeğin yarısını yanına alıp gitti.

Nuh kendisine inananlarla birlikte gemi yaptı. Diğer kâfirler Nuh'u küçük düşürücü sözler söyleyip onunla alay ettiler. Burada deniz yok sen neden gemi yapıyorsun deyip onu yerdiler. Nuh onlara: Allah bana beyan etti, sizin bilmediklerinizi ben bilirim dedi. Eğer sizler bizimle alay ederseniz şüphesiz biz de sizinle alay ederiz². Kıyamet gününün azabını yaşayacaklarını ve sonsuza kadar azap içinde kalacaklarını söyledi. Kafirler: "Eğer söylediklerin gerçek olsa bizi korkutan felaketleri gösterirsin" dediler. Nuh onlara: "Onu isterse Allah gösterir" dedi. "Eğer siz ondan kaçıp kurtulmak isterseniz de kurtulamazsınız" dedi.

Nuh Peygamberin büyük oğlunun ismi Kenan idi. O da imana gelmedi. Kудay tufan suyu gönderdi. Nuh oğlu Kenan'a "Biz gemiye binip kurtuluruz sen de iman et" dese de Kenan ikna olmadı. Kenan ve kafirlerin hepsi " Tufan suyu gelse beş altı gün olur ondan sonra devam etmez deyip kendileri için sandıklara ve küplere yemekler doldurdular.

Denilen vakit geldiğinde iman edenler ve hayvanlar birer birer gemiye bindiler. Hayvanların başı filden karıncaya kadar, kuşların başı samuruktan³ sineğe kadar hepsi yemiş ağacının tohumundan alarak gemiye çıktı. Mümin kişiler ile mümin aileler de gemiye bindi. Şeytan⁴ eşeğin kuyruğundan çekip eşeğin gemiye girmesine izin vermedi. Nuh peygamber eşeğe: "Hey mel'un, niye durdun? Gir", dedi. Şeytanın gemiye binmesine izin verilmemesine rağmen eşekten önce şeytan

² Hud Suresi 38 "(Nuh) gemiyi yapıyordu. Kavminden ileri gelenler her ne zaman yanına uğrasalar, onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: "Bizimle alay ediyorsanız, sizin bizimle alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz." (URL-2).

³ Mitolojik bir kuş, *Kazak Edebi Tili Sözlüğü* 12: 632.

⁴ Bu efsanenin benzer bir varyantını Bibigül Ospanaliyeva doktora çalışmasında "Nuh ve Şeytan" efsanesi başlığı altında vermiştir. (Ospanaliyeva, 2011: 373).

gemiye bindi. Nuh Peygamber Şeytanın gemiye girdiğini gördü ve ona “Senin gemiye binmene kim izin verdi” dedi. Şeytan ben hile yapmadım. Kendiniz: “Girmel’un!” dediniz. Melun benim eşek melun değil onun için ben girdim. Nuh bunun üzerine bir şey demedi. Günler böylece geçti.

Bir gün ihtiyar bir kadın fırında ekmek pişirmekteydi. Birdenbire tandırda kaynayan su fokurdayıp taşmaya ve yeryüzüne fışkırmaya başladı. Kудay, gökten bardaktan boşalırcasına yağmur gönderdi. Yerden çıkan suyla gökten inen yağmur birleşti, kafirlerin çoğu büyük dağlara doğru çıktılar. Kâfirlerin çıktıkları dağların kırk misli kadar su yükseldi. Nuh Peygamber gemiden dışarıya bakıyordu. Su yeryüzünü tamamen kaplamıştı. Allah’ın Peygamberi: Tanrım! Kafirlerin bir kısmı camdan yaptıkları nesnelere oturup diri kaldılar dediğinde Cebrail, Allah’tan “Tufan gönderiyorum, Nuh gemisini kendini korumasına alıp onu koruyacağını ve suda batmayacağı” haberini getirir. Sonra fırtına çıkıp sandıkları ve küpleri birbirine vurup devirerek kırdı. Allah’ın Peygamberine inanmayan kavimler büyük azap gördü. Tanrı Teala onları yer yüzünde tamamen suya gömdü. Nuh’un oğlu Kenan da suda kayboldu.

Nuh: “Bizi koruyan, esirgeyen Tanrım, sana inkârcı olan kafirlerden olmadığımız için Allah’a layık bir kul olduğumuz için binlerce şükür. Tanrım bizi en en kutlu yerlere kondur. Sen her şeyi mükemmel şekilde düzenleyensin” şeklinde yalvardı.

Allah Teala, dinsiz kafirleri suda yok etti ve Nuh’u ve gemidekileri kurtardı. Sonunda sonsuza değin onun nesli yok olmadı sürdü (Mırzahmetulı, 2012: 264-266).

4.4. Tağdın Kazıgurt Atavlı⁵

On sekiz bin âlemin sahibi yüce Allah Teâlâ yeryüzündeki insanoğlunun putlara tapıp, yoldan çıktığı zamanda onların arasından dindar, söz ustası Nuh’a peygamberliği vahiy oldu. Böylece doğuştan adil, iyi kalpli olan Hz. Nuh, peygamberliğe ulaştı.

Nuh Allah ’ın ilk elçilerinden biri oldu. O bir mahalleye öbür mahalle arasında gezerek halkına nasihat etti. “Ey halkım! Kудay’a kulluk edin. Onlara Allah’tan başka ilah olmadığını ve Allah’ın gazabına uğramadan iman etmek gerektiğini söyledi. Ancak peygamberi dinlemeyen halk putlara tapmaya devam etti. Halkın sadece bir kısmı Allah’a iman etti ve Nuh’un peygamberliğine inandılar. Cebrail, Nuh’a Allah’ın emrini getirir. Bundan sonra başka kişilerin iman etmeyeceğini ve ona bir gemi yapması gerektiğini söyler. Nuh gemi yapar. Gemi yaparken puta tapanlar ona gülerek bakarlar. Nuh sabırla Allah’tan emir bekledi. Allah, Cebrail ile Nuh’a haber gönderdi. Cebrail: “Yerden su fışkırdığı zaman her hayvan türünü çift olarak, her meyve ağacının tohumunu ve Allah’a iman edenleri de yanına

⁵ Tölebi ilçesine bağlı Abay köyünün yerlisi Akaş Törebekulı’nın anlattıklarından yazıya geçirilmiştir.

al. Kendilerine kötülük yapan, puta tapanlar için bana ricada bulunma, onlar cezalarını çekecekler” dedi.

Uzun zaman geçmeden yer altında su fışkırmaya, gökyüzünden şiddetli yağmur yağmaya başlar. Nuh yanındakileri gemiye bindirir ve geminin yüzmesinin de durmasının da Allah’ın elinde olduğunu söyler. Nuh’un 4 erkek çocuğu vardı. Büyük oğlu Kenan, Allah Teala’ya iman etmeyip puta tapanlarla bir oldu. Gemi kalkmaya başladığında Nuh su kenarında duran oğlu Kenan’a “Ey, oğlum, bizimle gel, gemiye bin. Dinsiz kâfirlerin yanında kalma” der. Oğlu da “Ben suda boğulmam, yüksek bir dağın tepesine çıkarım” der. Nuh oğluna “Bugün Allah’ın merhamet ettiği Müslümanlardan başka hiç kimse canlı kalmaz” diye seslenirken Kenan’ı tufan alıp götürür. Onunla birlikte puta tapanlar da ölürler.

Nuh’un gemisi doğu tarafta yer alan bir alçak dağa ulaşır. Buraya peygamber gemideki bütün hayvanat ile dört tülük malı (deve, at, koyun ve sığır) indirir. O sırada büyük bir dalga denize vurur. Nuh adamlarına:

“Kazık vur!” diye emreder. Allah’ın yardımıyla çapa atılır ve gemi dağın başında kalır. Böylece büyük ve küçükbaş hayvanlar buradan yeryüzüne dağılırlar. Allah elçisinin söylediği söze ithafen dağın adı “Kazık at” (Kazık ur!) olur. Zamanla söylene söylene Kazıkurt Dağı olmuş (Mırzahmatulı, 2012: 267-268).

4.5. Nuh Payğambardın Konis Kala Tandavı⁶

Nuh gemisi 6 aydan fazla yüzer. Kuday/Allah Teâlâ: “Ey, kara yer, suyu kendine çek! Ey, bulut, yağ!” diye emreder. Allah, Cebail ile Nuh’a: “Gemiye dağın üstüne konduracağım” diye haber verir. O andan itibaren bütün yüksek dağlar geminin kendi üzerlerine gelip duracağını söyleyerek bencillik yapıp tartışır. Fakat alçak olan Kazıkurt Dağı binlerce yüksek dağ dururken geminin kendi üzerine geleceğine inanmayıp hiç konuşmaz. On sekiz bin âlemin sahibi yüce Allah Teâlâ bencillik yapmayan, mütevazı olan bu dağı kendine dost görür ve böylece Nuh’un gemisi Kazıkurt Dağı’na gelip durur.

Tufandan sonra Nuh “Yeryüzü kurak mı değil mi bir canlının gidip bakması lazım. Aranızdan biri gidip bana haber getirsin” der. “Ben giderim” diye karga uçup gider. Ancak tufan esnasında ölenlerin leşlerini görür ve aklını kaçırıp oraya doğru gider. Nuh “Allah’ım sana ölenlerin cesedini azık etsin” diye ona beddua eder. Bu sebepten dolayı kargalar o günden sonra leşle beslenmeye başlarlar.

Ondan sonra çevreye bakmaya ak güvercini yollar. O her tarafa kondu. Bazı yerler çamur, bazı yerler suydı. Çamur yerlere bastığında onun ayağına balçık bulaşır. Sonra güneşin doğduğu yönde yerleşen eski Sayram’a indiğinde yer kurumuş ve ayağına hiçbir şey bulaşmaz. Tufandan sonra ilk kuruyan yer burasıymış. Çünkü eski Sayram başka yerlerden 40 metre daha yüksektir.

⁶ Tölebi ilçesine bağlı Zertas köyünün yerlisi Eregen Azıbayulı’nın anlattıklarından yazıya geçirilmiştir

Nuh ak güvercine bakıp: “İnsanlar sana hep merhametli olsun. Bugünün hatırası için ayaklarına kadar tüy olsun” diye dua eder. Ak güvercinin insanoğluna yakın, yardımcı kuşa dönüşmesinin ve ayaklarına kadar tüylü olmasının sebebi buymuş.

Ak güvercin gemiye geri döndükten sonra yeryüzünün kurak olduğunun farkına varan Nuh Nebi: “Nereden Nur ışığı çıkarsa oraya yerleşmek için şehir yapacağım” der. O anda eski Sayram yerinden Nur ışığı gözüktür. Aslında Sayram’ın eski adı Sariyam olmuş. Sar, sār – Arapça “baş” demektir. Yam – halk toplanan yer veya şehir anlamındadır. Sariyam tufandan sonra ilk kuruyan baş şehirdir (Mırzahmatulı, 2012: 268-270).

4.6. Kuttın Altın Kazığı⁷

Allah Teala’nın emriyle yeryüzünü tufan bastığı zaman Nuh gemiye girip: “Tanrım /Allahım! Beni en hayırlı, kutlu yere yerleştir!” diye münacat eder. Allah peygamberinin duası kabul olur. Nuh’un gemisi kutsal ama alçak bir dağa gelip durdu. Burası gerçekten de on sekiz bin âlemi kurtaran, kutsal ve kutlu mekândır. Atalardan kalan mâtel sözde (atasözü): “Kuttın altın kazığı (Kut’un altın çapası / çipası)” denir. “Kazık kut” kalıbı zamanla söylene söylene Kazıkurt olmuş (Mırzahmatulı, 2012: 270).

4.7. Kazıgurtın Jeti Agayındıdılığı Turalı

Allah Teala’dan Cebrail isimli melek vahiy getirdikten sonra âlemdeki büyük dağlar “Gemi benim üzerine durur” diye tartışılar. Fakat Allah peygamberi Nuh’un gemisi bu dağlardan birine değil alçak olan Kazıkurt’a gelip durur. O anda Kazıkurt sevinir diğer dağlar ise umutlarını kaybederler. Kazıkurt’u kıskanan dağlar ellerine kılıçlarını alıp onu parçalamaya, yok etmeye, kavga etmeye gelirler.

Kazıkurt’un yedi kardeşi varmış. O batı tarafta yerleşen kardeşleri ve akrabalarına haber gönderip yardıma çağırır:

Ordabası oğluma söyle,
Kızılsengir kızıma söyle.
Älim dağ ile Koylık’a söyle,
Alan sırak, Anki’a söyle,
Kınırırak’a git ve gel!, der.

“Beni en sonunda söyledi” deyip Kınırak öfkelenip alınmış. Kavga çıkartmaya gelen dağlar Kazıkurt’un kardeşlerini çağırdığını duyarlar ve elindeki kılıçla birbirini keserler ve geri dönerler. Bu sebepten dolayı Kazıkurt parça-parça kalmış (Mırzahmatulı, 2012: 271).

⁷ Rabatlı İleskül Aşirbaykızı’nın anlattıklarından yazıya geçirilmiştir

4.8. Karlıgaştın Kuyruğışının Ayır Boluv Turalı⁸

Nuh gemisi Allah'ın korumasıyla yüzmeye devam eder. Geminin içi hayvanların dışkıları yüzünden kokar. Nuh münacat etti: "Tanrım/Allah'ım dışkı kokusundan sana ibadet edemiyorum" der. Allah'tan cevap gelir: "Filin sırtını okşa". Filin sırtından okşar ve filin burnundan domuz çıkar. O gemideki bütün dışkıyı yer.

Gemi üstünde oturan şeytan kötülük yapar. O domuzun sırtını okşar ve onun burnundan fare çıkar. Fare geminin ağacını kemirip deler. Gemiye su girmeye başlar. Nuh, "Tanrım! Nasıl çözüm bulayım" deyip münacat etti. Cebrail melek gelip, "Bu farenin işi, kaplanın sırtını okşa" dedi. Kaplanın burnundan kedi çıkar ve kedi fareyi yakalayıp yer. Nuh kediye razı olup onun sırtını okşar. Bu yüzden kedi düşerken sırtüstü değil ayaklarının üzerine düşermiş.

Farenin oluşturduğu delikten su girmeye devam eder. Geminin batma ihtimali vardı. Herkes endişelenmeye başlar. Nuh, "Deliği kapatabilecek canlı var mı?" diye sorar. Yılan, "Eğer benim dilediğimi verersen ben kapatırım" der. Yılan, "Neyin eti tatlı olursa onu veriniz" dedi. Allah peygamberi onun teklifini kabul eder. Yılan suya girip kuyruğuyla deliği tıkadı. Yılan suyun içinde durdu ve yılan buz gibi oldu. Yılanın soğuk olmasının sebebi buymuş.

Zamanla tufan diner ve herkes gemiden iner. Yılan Nuh'a gelip "Benim isteğimi bana verin, sözünüzü tutun der. Nuh, "Tüm canlıların etlerinin tadına bakıp hangisinin etinin lezzetli olduğunu öğrenmesi için "sona"⁹ sığır sineğini gönderir. Sona/sığır sineği insan etinin en lezzetli olduğunu öğrenir. Bunu öğrendikten sonra gemiye doğru giderken kırlangıçla karşılaşır. Kırlangıç ona en lezzetli eti öğrenebildin mi diye sorar. Sona/sinek: İnsan etinden lezzetli et yokmuş ondan başka tatlı et görmedim der. Kırlangıç: "Gerçekten mi, dilini çıkar ben de tadına bakayım der. Tam sığır sineği dilini uzatırken kırlangıç onun dilinin ucunu kopartır. Dili kopan sığır sineği "-in-in-in" edip kekeleyerek Nuh'a gelir. Kırlangıç da onun arkasından gelir "Neyin eti lezzetliymiş diye Nuh peygamber sorunca, sinek kırlangıca bakıp "-in-in-in" deyip (homurdanıp) cevap veremez. Kırlangıç, "Yolda bana en lezzetli etin kurbağanın eti olduğunu söylemişti. Herhalde bir şeyden korktu ve dilini yuttu" der. Nuh, kurbağa eti yılanın rızkı olsun diye dua eder. O günden sonra yılan bulursa kurbağa, bulamazsa toprak yermiş.

Yılan sığır sineğinin konuşamadığına bakarak bu işte kırlangıcın parmağı olduğunu anlar ve yılan "Bu senin bana yaptığın hileymiş" diye kırlangıca doğru atılır. Yerden göğe uçarken kırlangıcın kuyruğundan 2-3 tüy yılanın ağzında kalır. Bundan dolayı kırlangıcın kuyruğu ayrıymış. Böylece kırlangıç sayesinde insan yılan rızık olmaktan korunmuştur. Bu olaydan sonra kırlangıç insanoğluna dost

⁸ Kazıkurt ilçesine bağlı Rabat köyünün yerlisi İleskül Aşirbaykızı'nın anlattıklarından yazıya geçirilmiştir

⁹ Hayvanların kanını emen büyük iri sinek. (Kazak Edebi Tili Sözdüğü, 13:267)

olup, ev ve çadırlara yuva yaparak aynı çatı altında yaşamış (Mırzahmatulı, 2012: 271-273).

4.9. Nuh Peygamber'in Kızı Hakkında Hikâye

Nuh'un kızı varmış. Ona dört yerden dünürcü gelir. Hepsine de "kızımı vereyim" der. Dördü de kızı almaya aynı gün gelirler. Nuh şaşırır. O anda Cebrail gelir, selamlaştıktan sonra Allah'ın haberini söyler "Köpeği, eşeği, kızı bir eve koy-sun. Benim kudretimi görsün" der. Nuh aynısını yaptı. Sonra odaya baktığında içeride dört kızın oturduğunu görür. Allah bir kızı cennetten göndermişti. Nuh kendi kızını tanıyamadı. Bu dört kızı dünürçülere verdi. Kendi kızının hangi gü-veye (damada) verdiğini bilemedi.

Hediyeler alıp kızlarını görmeye yola çıkar. Kocasına sordu, "Hatununuzun niyeti ile huyu nasıl?" kocası "Çok iyi ama yemek yemez" dedi. Cennetten gelen kız olduğunu anlar. Sonra başkasının evine gidip kocasına sordu: "Hatununuzun niyeti ile huyu nasıl?" diye. O "Eşek gibi kalkmadan yatar" der. Eşek olduğuna anlar. Üçüncüye gider "Hatununuzun niyeti ile huyu nasıl?" diye sorar. O da "Köpek gibi havlar" der. Sonuncuya gelir: "Hatununuzun niyeti ile huyu nasıl? diye sorar. Kocasını "İyidir hiç kusuru yoktur. Dediğimi ikiletmez" diye cevap verir. Anladı ki kendi kızı olduğunu sonra da getirdiği hediyelerini verir (Mırzahmatulı, 2012: 276-277).

Sonuç

Toplumsal hafızayı yansıtan, gerçek olduğuna inanılan, mitik dönemin yanında dini metinlerle de beslenen efsaneler bugün eskisi kadar anlatılmasa da işlevleriyle ve ortak motif unsurlarıyla sözlü kültür ürünlerinden birisidir. Türk Dünyasında Oğuzname, Dede Korkut, Köroğlu ne kadar ortak bir miras ise Hz. Nuh ve tufanla ilgili anlatılar da o kadar ortak mirasın taşıyıcılarıdır. Kazıkurt Dağı ile ilgili efsanelerin sadece Kazak folklorunda değil, bütün Türk halklarının folklorunda ortak ve önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Kazak Türkleri arasında Kazıkurt dağı ve efsanesini bilmeyen yoktur. Bu yüzden Kazıkurt Dağı'nı tüm Kazak halkı kutsal sayar. Dünyayı sel bastığında Nuh Peygamber'in Gemisi'nin bu dağda kaldığına ve selden sonra yeni hayatın burada başladığına inanılır. Tarihi bir şehir olan Sayrama'da yakın olan Kazıkurt Dağı toplumsal hafızayı canlı tutan önemli bir mekandır. Oğuz mekânı olarak da geçen Kazıkurt bölgesi Kazakların önemli isimlerinden Töle Bi'nin yaylası olmuş, İslam dini ilk bu bölgeden yayılmaya başlamış, Emir Timur gençliğinde bu dağa sığınmış vefat eden babası Taragay'ı bu bölgedeki Jılandı (Yılanlı) yerine defnetmiştir.

Kazıkurt Dağı'nı Kazak halkının tamamı kutsal sayar. Halk arasında bu dağa "Kazıkurt Evliya" da denilmektedir. Dünyayı sel bastığında Nuh Peygamber'in Gemisi'nin bu dağda kaldığına, selden sonra yeni hayatın burada başladığına inanılır.

Kazak folklorunda efsane türü ağırlıklı olarak anız/apsana-hikayat terimleriyle karşılanmaktadır. Birbirinin yerine bu kavramlar kullanılsa da apsanalar mitlere yakın, bir yerin ortaya çıkışını ve adlandırılmasını açıklarken anızlar daha çok gerçeğe yakın olayları konu edinir. Çalışmamızda yazılı kaynaklardan Güney Kazakistan efsanelerinden Hz. Nuh ve Kazıkurt Dağı'yla ilgili toplam dokuz metin Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Efsane metinlerinin hangi bölgeden ve hangi kaynaktan derlendiği Kazak Türkçesiyle yazılmış metinlerde yer almaktadır. Toponomik anız ve apsanaların asıl amacı belli bir yer, köy, şehir, dağ, taş vb. ortaya çıkışını, onların adlandırma sebebini açıklamaktır. Yer adları o bölgenin fiziki ve coğrafik özelliklerine göre verilmektedir.

Anlatıldığı bölgenin kültürel yapısını yansıtan efsaneler ortak bir hafızanın yaratımları olduğu için benzerlikler taşımaktadır. Gezgın efsane grubuna giren Kazak Türkleri Nuh Tufanı efsanelerinde bozkır kültürünün ve eski Türk inanç sisteminin izlerinin yanında İslâmî motifleri de yansıtmaktadır.

Nuh tufanı ve Kazıkurt ile ilgili efsaneler ağırlıklı olarak Kur'an-ı Kerim'deki kıssalara dayanmaktadır. Efsanelerin masal ve destan gibi farklı anlatı türlerinden de beslendiği gerçeğinden hareketle az da olsa Nuh ve Kazıkurt ile ilgili anlatılarda masal unsurlarına da rastlanmaktadır.

Yer adlarıyla ilgili efsanelerin teşekkül ettikleri yere anlam kazandırması nedeniyle Kazaklarda Kazıkurt ile ilgili efsanelerde şu ortaklıklar tespit edilmiştir:

1.Efsanedeki olay halkları Kur'an-ı Kerim'deki Hud suresi başta olmak üzere diğer surelerdeki olayları konu edinmektedir.

2. Hz. Nuh'un gemisinin oturduğu dağ Kazıkurt Dağıdır. Bu dağ çevresindeki diğer dağlardan daha alçak olmasına rağmen kıymetini Hz. Nuh'un gemisinden almaktadır. Mekânın kutsallığının vurgulanması için halk etimolojisiyle de desteklenerek Türk dillerinin fonetiğine uygun olarak "kazı ur/ kazık vur, kutun altın kazığı, şeklinde izahatlar getirilmektedir.

3. Nuh ve Kazıkurt ile ilgili efsanelerin işlevi, toplumsal hafıza mekânlarını canlı tutmanın yanında erdemli davranışların devam ettirilmesi, topluma ve kişilere zarar veren davranış biçimlerinin terk edilmesi mesajı efsane iletisi olarak verilmektedir.

4. Hz. Nuh ikinci var oluşun kaynağını teşkil ettiği için bazı hayvanların özellikleri Hz. Nuh'un Gemisi içerisinde yaşanan olaylara dayandırılmaktadır.

5. Efsane metinlerinin önemli bir işlevi de dinî değerlerin kuşaklara aktarılması ve dinleyiciye benimsetilmesidir. Hz. Nuh kıssası üzerinden zalimlerin ve azgınlardan mutlaka hesap vereceği, insanoğlunu çevresindeki varlıkları ve kendinin yaradılış gayesini çözmesi gerektiği, iyilik ile kötülüğün her zaman mücadele içerisinde olacağı, bencilliğin kötü bir haslet olduğu vurgulanmaktadır.

6. Efsane metinleri anlatılan yörenin kültürünün taşıyıcılarıdır. Nuh ile ilgili efsanelerde Kazak kültürü açısından önemi olan “tört tülük mal” dört hayvana (at, deve, inek ve keçi-koyun) ve onların pirleri kabul edilen Kambar Ata, Zeñgi Baba ve Oysıl Kara’ya efsane metinlerinde yer verildiğini söyleyebiliriz. Bu efsanelerde Kazakların yaşam biçimi olan bozkır kültüründe hayvanlara verilen önem metinlerde vurgulanmıştır.

Kaynakça

- Albekov, T. vd. (2011). *Babalar Sözi, Toponimdik Anızdar C.80*. Astana: Medeni Mura.
- Alptekin, Ali Berat (2010). “İki Oluşum Efsanesi: Issığ Göl (Kırgızistan) ve Beşparmak Dağları (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti)”. *Türk Dilinin ve Edebiyatının Yayılma Alanları Bilgi Şöleni Bildirileri (Ankara 7-9 Mart 2010)*. Ankara: TDK Yayınları, 49-55.
- Avezov, Muhtar ve Sobolev, Leonid (1939). “Epos i Folklor Kazahskogo Naroda”. *Litaraturniy Kritik*, 10(11): 210-238.
- Baygutov, Marhabat ve Fayzullayev, Alibek (1996). *Kazınalı Kara Şanırak*. Almatı: Ana Tili.
- Dégh, Linda (2014). “Günümüz Bağlamında Efsane Üzerine Teorik Bir Düşüneme ve Efsanenin Tanımı.” *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar II*. Çev. Selcan Gürçayır. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 204-210.
- Ebu'l-Gazi Bahadır Han (2009). *Türkün Soy Ağacı Türk Seceresi*. Çev. Rıza Nur. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Eliade, Mircea (2001). *Mitlerin Özellikleri*. İstanbul: OM Yayınları.
- Ergun, Metin (1997a). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*. C.I. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergun, Metin (1997b). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*. C.II. Ankara: TDK Yayınları.
- Ğabdullin, Malik (1996). *Kazak Halqının Avız Adebieti*. Almatı: Sanat Baspası.
- Kaskabasov, Seyit (1993). *Kazak Folklorunun Tarihiliğı/Mif pen Apsananın Tarihiliğı*. Almatı: Gılım.
- Kaskabasov, Seyit (2002). *Janazık*. Astana: Avdarma Baspası.
- Kelgenbayeva, Bakıtjan (2000). *Şığıs Kazakstan Öniri Apsanaları*. Doktora Tezi. Astana.
- Konıratbayev, Avelbek (1991). *Kazak Folklorunun Tarihi*. Almatı: Ana Tili.
- Mırzahmetulı, Mekamtas (2012). *Kazınalı Ontüstik C.23*. Almatı: Nurlı Alem.
- Ospanaliyeva, Bibigül (2011). *Kazakistan’ın Jambıl Bölgesi Efsaneleri İnceleme-Metinler*. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Örnek, Sedat Veyis (1988). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Sakaoğlu, Saim (2009). *Efsane Araştırmaları*. Konya: Kömen Yayınevi.

Şanbayev, T. (1998). *Adebiyettanuv Terimlerinin Sözlüğü*. Almatı.

Tursinkulov, Kalaybek (2014). “Şıgarmaları Bes Tomdık I”. *Kazıgurt: Anız ben Aki-katt*. Almatı: Foliant Baspası.

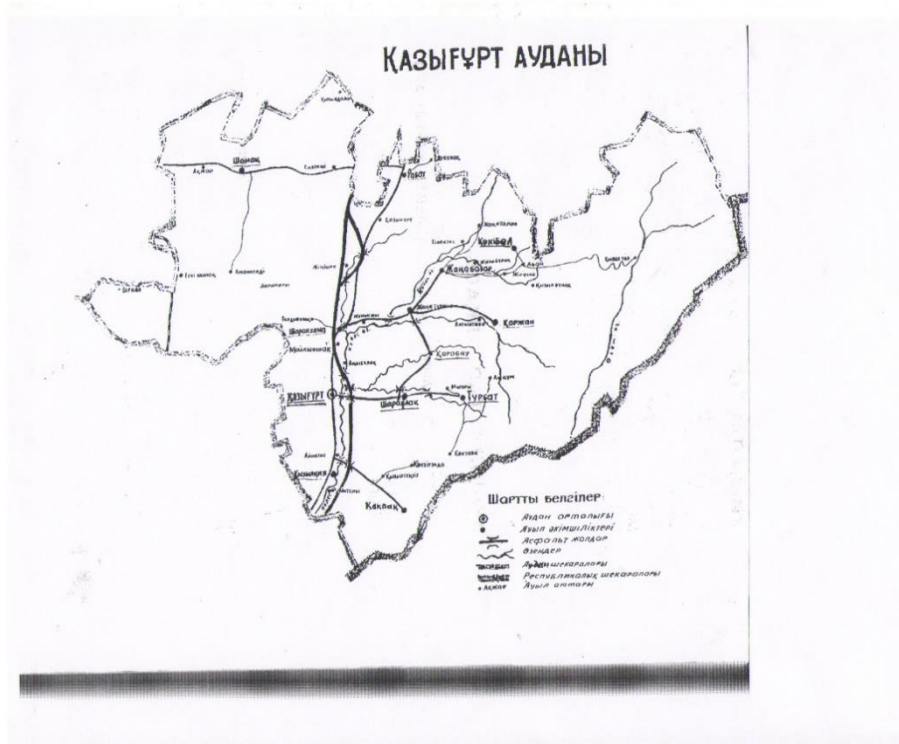
Yıldırım, Seyfullah (2012). “Kazak Türklerinin Toponomik Efsaneleri”. *Turkish Studies*, 7(1): 2101-2120.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: “Қазығұрт ауданы — Уикипедия”. wikipedia.org (Erişim: 01.05.2023).

URL-2: “Hûd Suresi Türkçe Meali. Kur'an-ı Kerim”. kuran-ikerim.org (Erişim: 01.05.2023).

Ek. Kazakistan Haritası

Çalışmanın yazarı/yazarları “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşğıdaki hususları beyan etmişlerdir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.

Destek ve Teşekkür: Yazar tarafından çalışmayla ilgili herhangi bir destek veya teşekkür beyanında bulunulmamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmanın araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın/yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Yazarın Notu: Bu çalışma ile ilgili yazarın beyan ettiği herhangi bir not bulunmamaktadır.

Katkı Oranı Beyanı: Bu çalışmanın tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

The author / authors of the study declared the following points within the framework of the “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Funding: No support was received from any institution or organization for this study.

Support and Acknowledgment: No statement of support or acknowledgement was made by the author regarding the study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this study.

Author’s Note: There are no any notes declared by the author regarding this study.

Author Contributions: All sections of this study have been prepared by a single author.